

AKTUAR MOLIYA VA BUXGALTERIYA HISOBI ILMIY JURNALI

Vol. 5 Issue 01 | pp. 165-169 | ISSN: 2181-1865

Available online <https://finance.tsue.uz/index.php/afa>

SANOAT KORXONALARNI BOSHQARISHNING TASHKILY-IQTISODIY MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI VA ISTIQBOLLARI

Isayev Jahongir Muzaffarovich

Samarqand agroinnovatsiyalar va tadqiqotlar instituti

Iqtisodiyot va boshqaruv fakulteti dekani

Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy iqtisodiy sharoitlarda sanoat korxonalarida tashkiliy-iqtisodiy mexanizmi tahlil qilingan. Tashkiliy-iqtisodiy mexanizmni takomillashtirish yo'nalishlarining nazariy asoslari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: sanoat korxonalarini, tashkiliy-iqtisodiy mexanizm, texnologiya, omillar,

Kirish

Sanoat korxonalarini boshqarishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmi asosan bozor munosabatlarning ehtimollik xususiyati va fan-texnika taraqqiyotining ta'siri bilan bog'liq bo'lgan biznes sharoitlarining o'zgarishiga javob berishning tabiiy jarayonidir. Korxonani boshqarishning qo'llaniladigan tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini maqsadli o'zgartirish zarurati ishlab chiqarishni boshqarishda uning tartibga solish imkoniyatlari tugashi bilan yuzaga keladi.

Sanoat korxonalarini boshqarishning yangi mexanizmi optimal ishlab chiqarishni boshqarish tizimida ham yangi tartibga solish imkoniyatlarini yaratadi.

Qurilish sohasidagi korxonalar faoliyatining natijasi ko'plab omillarga bog'liq bo'lib, bu korxonalar iqtisodiyotini tizimli o'rganishni talab qiladi (umuman tizimli yondashuv nuqtai nazaridan).

Operatsion natijalari ishlab chiqarish jarayoni bilan parallel ravishda shakllanadi va moddiy, texnik va mehnat resurslarining miqdoriy va sifat xususiyatlariga bog'liq. Qurilish kompleksi korxonalarining samarali ishlashining ko'plab muammolari ma'lum bir korxonada qo'llaniladigan ishlab chiqarish va xodimlarni boshqarish usullariga qarab samaradorlikni baholash usullarining xilma-xilligini aniqlaydi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi

Mahalliy olimlarimizdan I.U.Ibragimov o'z tadqiqot ishida «Tashkiliy-iqtisodiy boshqarish mexanizmi - o'zaro bir-biri bilan bog'langan elementlar majmui bo'lib, bu elementlar ijtimoiy, tashkiliy, iqtisodiy, ba'zida texnologik jihatdan quyi darajadagi kichik tizimchalarning o'zaro bog'lanishi», [1] deb ta'rif bergan.

"Mexanizm" toifasini turli nuqtai nazardan aniqlash mumkin - texnik, iqtisodiy, ijtimoiy. MDH olimlaridan S.I.Ojegovning ta'kidlashicha, mexanizm "ba'zi bir harakat yoki hodisani belgilaydigan holatlar, jarayonlar ketma-ketligidir".

A.A.Kerashev, R.A.Baybekova fikricha [2] tashkiliy-iqtisodiy mexanizm iqtisodiy boshqaruvning tarkibiy qismi sifatida tushuniladi. Tashkiliy-iqtisodiy mexanizm yaxlit bir tushuncha bo'lib, ular moliyaviy hamda iqtisodiy usullar, shakllar, vositalar orqali tashkiliy-texnik jixatdan korxonalar ijtimoiy, moliyaviy-iqtisodiy natijasiga ta'sir ko'rsatadi.

A.A.Kulman [3] "tashkiliy-iqtisodiy mexanizm - iqtisodiy xodisalarning aniqlangan majmui yoki ketma-ketligini bildiradi", deya ta'riflaydi.

Bizning fikrimizcha tashkiliy mexanizm ichki va tashki muhit omillari o'rtasidagi munosabatlarni tartibga solish usullari majmui bo'lib, ishlab chiqarish jarayonidagi muayyan vazifalarni o'z ichiga oladi. Iqtisodiy mexanizm bu turli xil iqtisodiy jarayonlar o'rtasida yuzaga keladigan va barkaror ijobiy tendensiyalarga olib keladigan o'zaro bog'liq omillar tizimidir.

Tadqiqot metodologiyasi

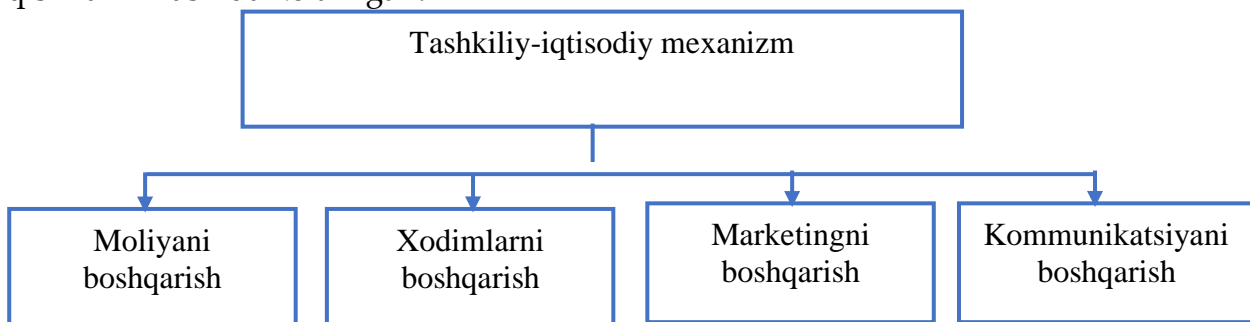
Maqolaning mavzusi sanoat korxonalarida tashkiliy-iqtisodiy mexanizmni joriy etishga bag'ishlangan bo'lib, birinchi navbatda mavzuning dolzarbligi asoslab berildi, xorijiy va mahalliy olimlarning ushbu sohadagi ishlari o'rganildi. Maqolada nazariy kuzatish, tizimli yondashuv, kuzatish, umumlashtirish, tahlil qilish, sintez qilish kabi usullardan foydalanilgan.

Tahlil va natijalar

Sanoat korxonalarini boshqarishning modernizatsiya qilingan tashkiliy-iqtisodiy mexanizmi tashqi muhitdagi o'zgarishlarga tezda javob bera olishi, salbiy omillarning korxonaga salbiy ta'sirining oldini olishi, ilmiy-texnikaviy taraqqiyotni amalga oshirish uchun barcha intellektual salohiyatni jamlashi va amalga oshirishi kerak [4].

Tashkiliy-iqtisodiy boshqaruv mexanizmi - bu tizim va (yoki) elementlar, usullar, shakllar, usullar, qoidalar, boshqaruv va qarorlar qabul qilish tartib-qoidalari majmui bo'lgan va sezilarli darajada ta'minlash qobiliyatiga ega bo'lgan asosiy boshqaruv funksiyalarining ishlashini ta'minlash mexanizmi. butun iqtisodiy tizim samaradorligiga ta'sir ko'rsatish.

Sanoat korxonalarini boshqarishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmining tarkibiy qismlari 1-rasmda keltirilgan.

1-rasm. Sanoat korxonalarini boshqarishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmining tarkibiy qismlari [muallif ishlanmasi]

Sanoat korxonalarining barqaror rivojlanishi quyidagi omillar ta'sirida umumiy kapitalni (jismoniy, tabiiy, ijtimoiy, texnologik) optimallashtirish g'oyasiga asoslanadi:

- resurs (tabiiy resurslarning cheklangan miqdori);
- ekologik (atrof-muhitning buzilishi);
- iqlimiy (iqlim o'zgarishi);

- inson (ortib borayotgan ehtiyojlar) [5].

Sanoat korxonalarining barqaror rivojlanishi quyidagilarning faoliyati bilan bog'liq:

- joriy faoliyat, shu jumladan ishlab chiqarish va tashqi iqtisodiy faoliyat;
- strategik rivojlanish, shu jumladan innovatsion va investitsiya faoliyati;
- jamoaning ijtimoiy (shu jumladan mehnat) faoliyati;

tashqi muhitning ta'siri, jumladan, iste'molchi faoliyati, moliya bozori, fan-texnika taraqqiyoti, qonunchilik, siyosiy, xalqaro iqtisodiy munosabatlarning rivojlanishi.

Amaldagi tashkiliy-xo'jalik boshqaruv mexanizmini takomillashtirish xo'jalik yurituvchi subyektlar va sanoat kompleksining iqtisodiyoti, faoliyatini tashkil etish va boshqarishga katta ta'sir ko'rsatmoqda. Sanoat korxonalarini boshqarishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmi atrof-muhit o'zgarishlariga yetarli darajada javob berishi, doimiy rivojlanishi va samarali ishlab chiqarish talablariga javob berishi kerak.

Bizning fikrimizcha, sanoat korxonalarini boshqarishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish uning faoliyati samaradorligini va ichki va tashqi bozorlarda raqobatbardoshligini oshirishga qaratilgan bo'lib, quyidagilarni o'z ichiga olishi kerak:

bozor ehtiyojlarini qondirishga, uning xo'jalik yurituvchi subyektlarini hududiy sanoat ishlab chiqarishining o'ziga xos, an'anaviy, tabiiy, texnologik, tashkiliy-iqtisodiy sharoitlariga moslashtirish, ularning chambarchas bog'liqligini ta'minlash orqali kompleks boshqaruv konsepsiyasini shakllantirish, xo'jalik yurituvchi sub'ektlar, iste'molchilar va davlatning o'zaro manfaatlari va ular faoliyatining yuqori samaradorligiga erishish;

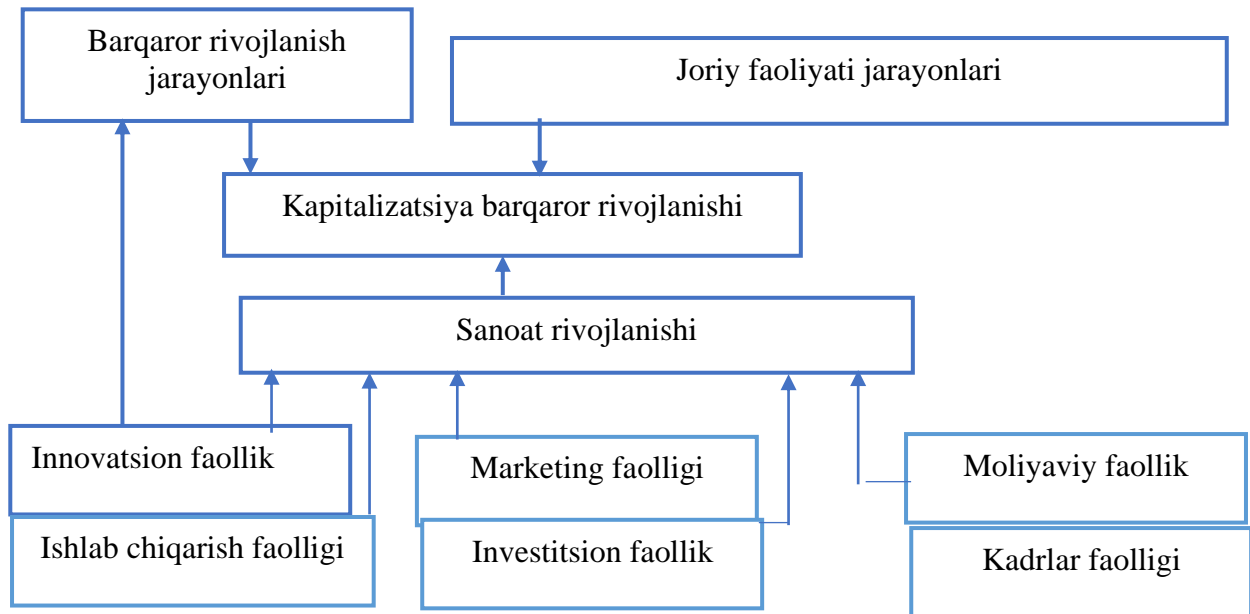
sanoatni rivojlantirish haqidagi zamonaviy g'oyalarga asoslangan va uning tarkibiga turli xil bo'lmagan xo'jalik yurituvchi subyektlarning intellektual salohiyati va texnologik imkoniyatlarini integratsiyalashuvining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda boshqaruvning ilg'or shakllari, usullari, texnologiyalari, o'zgarishlari majmuidan foydalanish;

sanoat majmuasini milliy manfaatlarga yo'naltirilgan holda rivojlantirishni davlat tomonidan tartibga solish;

yetkazib beruvchilar va iste'molchilar o'rtasidagi yo'qolgan iqtisodiy, ishlab chiqarish, texnologik va tashkiliy aloqalarni tiklash;

korxonalarining turli tashkiliy-huquqiy shakllarini birlashtirishning asosiy tamoyillarini ishlab chiqish.

Sanoat korxonalarining barqaror rivojlanishining tarkibiy qismi bo'lib, rivojlanishni ta'minlash uchun bevosita mas'ul bo'lgan innovatsion faoliyat bo'lib, u qurilish kompleksining barqaror rivojlanishini ta'minlaydigan maqsadli innovatsion jarayonlar majmui sifatida tushuniladi (2-rasm).

2-rasm. Korxonalar barqaror rivojlanishi mexanizmi [muallif ishlanmasi]

Sanoat korxonalarini boshqarishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish uning faoliyati samaradorligini va ichki va tashqi bozorlarda raqobatbardoshligini oshirishga qaratilgan bo'lib, quyidagilarni o'z ichiga olishi kerak:

- bozor ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan korxonani boshqarish konsepsiyasini shakllantirish, uning xo'jalik yurituvchi subyektlarini hududiy sanoat ishlab chiqarishining o'ziga xos, an'anaviy, tabiiy, texnologik, tashkiliy-iqtisodiy sharoitlariga moslashtirish, ularning chambarchas bog'liqligini ta'minlash, xo'jalik yurituvchi subyektlar, iste'molchilar va davlatlarning o'zaro manfaatlarini va ular faoliyatining yuqori samaradorligidan kelib chiqqan holda rag'batlantirish,

- sanoat korxonalarini rivojlantirish haqidagi zamonaviy g'oyalarga asoslangan hamda intellektual salohiyat va texnologik imkoniyatlarni integratsiyalashuvining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda boshqaruvning ilg'or shakllari, usullari, texnologiyalari, transformatsiyalari majmuasidan foydalanish;

- sanoat korxonalarini milliy manfaatlarga yo'naltirgan holda rivojlanishini davlat tomonidan tartibga solish;

Xulosa va takliflar

Sanoat korxonalarini boshqarishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmi, agar ular o'z moliyaviy manfaatlarini kafolatlash, mehnatkashlar va aholi hayotining tabiiy, ekologik va ijtimoiy asoslarini saqlash tamoyillari asosida ishlagandagina yuqori samaradorlikni amalga oshirishi mumkin.

Sanoat korxonasini boshqarishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirishning eng muhim vazifalaridan biri bu ko'zlangan maqsad va vazifalarga erishishda xo'jalik yurituvchi subyekt va tashqi muhit o'rtasidagi izchillik, aloqa va o'zaro ta'sirni ta'minlash, qo'shma harakatlar samaradorligini oshirishdir.

Ilmiy-texnikaviy va ishlab chiqarish siyosatini amalga oshirishda tashkiliy-iqtisodiy boshqaruv mexanizmining barcha elementlarining uyg'unligiga erishish, korxonalar iqtisodiyotining o'sishi faqat iqtisodiy va moliyaviy imkoniyatlardan mohirona

foydalangan holda asosiy strategiya mavjud bo'lganda, uning barcha tizimni tashkil etuvchi elementlari birgalikda ishlashi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ibragimov I.U. Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida tadbirkorlik faoliyatini boshqarishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish (Namangan viloyati misolida). Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. Toshkent - 2019, 33 b.

2. Керашев А.А., Байбекова Р.А. Организационно-экономические аспекты создания и эффективного функционирования вертикально интегрированных формирований в АПК // Вестник Адыгейского государственного университета. Сер. 1: Регионоведение: философия, история, социология, юриспруденция, политология, культурология. 2007. № 1. С. 195–197.

3. Кульман А. А. Экономические механизмы//. М.: Прогресс; Универс., 1993. 92 с.

4. Сыщикова Е.Н. Формирование организационно-экономического механизма управления предприятием в современных условиях // Организатор производства. – 2011. – Т. 49. – № 2. – С. 55–57.

5. Лясников Н.В., Дудин М.Н. Обеспечение стратегической устойчивости промышленных предприятий России на основе управления экономической эффективностью производства // Модернизация. Инновации. Развитие. – 2010. – № 1. – С. 41–43.

Copyright: © 2024 by the authors. This work is licensed under a Creative Commons Attribution- 4.0 International License (CC - BY 4.0)